

YENİ DÜNYA DÜZENİ İÇİNDE ENFORMASYON TEKNOLOJİLERİNİN VAATLERİ VE TEHDİTLERİ

Sevgi Kesim GÜVEN*

Öz

İnsanlık tarihi, şimdiye kadar görülmemiş bir hızda ve yoğunlukta bir devrim yaşamaktadır. Bu devrimin hızını sağlayan güç enformasyon teknolojileridir. Enformasyon teknolojilerinin çerçevesi geçmişle kıyaslandığında çok daha geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu teknolojiler bilgisayar, telekomünikasyon ve mikro elektronik alanından genetik mühendisliğine kadar uzanır. Bütün bu teknolojilerin ortak özelliği birbirine yaklaşan teknoloji özelliğine sahip olmalarıdır. Bu teknolojiler, gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, bütün ülkeleri bir şekilde etkilemektedir. Öyle ki yapılan birçok çalışmada, yeni dünya düzeninde yer alma ölçütü olarak bilgiye dayalı bir sosyo-ekonomik sistemin yapılması gerekliliği sık sık vurgulanmaktadır. Bu gelişmeler çerçevesinde çok hızlı bir şekilde bu teknolojiler, hiç sorgulanmadan ve kendilerine ait bir gerçeklikleri varmış gibi kurumların ve bireylerin hayatlarının içine girmiştir. Geçmişle kıyaslandığında teknolojiyle ilişkilerimizin daha keskin ayrımlarla ifade edildiği söylenebilir. Bu noktada, bu yeni teknolojilerin neyi ifade ettiği ve modernizme ait olan hangi dinamikleri değiştirdiği ya da ortadan kaldırdığı sorusu önem kazanmaktadır. Ayrıca bu yeni enformasyon teknolojilerinin çok hızlı bir şekilde insanların hayatlarında vazgeçilemez konuma gelmelerinin nedenlerini anlayabilmek, bu teknolojilerin insanların hayatlarına katmayı vaat ettiği şeylerle birlikte tehditleri de yakından incelemeyi gerektirmektedir. Bu çalışma kapsamında enformasyon teknolojilerinin vaatleri ve tehditleri teknoloji ve toplum arasındaki ilişki modellemeleri göz önüne alınarak ele alınacaktır.

Anahtar sözcükler: Enformasyon, enformasyon çağı, enformasyon teknolojileri.

Abstract: Promises and Threats of the Information Technologies in the New World Regime

Human history lives a deep and fast revolution which was never seen before. This velocity is provided by Information Technologies. The coverage of the info-technologies is wider when compared with the past decades. The spectrum of these technologies begin with the computer, telecommunication and micro electronic field to the engineering of genetics. The common speciality of these technologies are usage of very similar technical ways. The nations with different developing levels are all affected with these technologies. Most of the studies recently pointed that main criteria in the new world regime must establish social-economic system against information. At these facts these technologies get into the human life and society very fastly without interrogate and like have their own reality. It can be said that, compared to the past years, we have strictly divided relations with the info-technologies nowadays. At that point the question of what do the new technologies convey and which dynamics does it change or remove belonging to modernism. As well as understanding the reasons of how can this new information technologies be inalienable very quickly in the human life, on the other hand treats

* Dr., Boğaziçi Üniversitesi, kesim@boun.edu.tr.

and promises of this technologies in the human life must be searched very closely. In this study, Information Technologies' threats and opportunities will be dealt in relation with society and technology modelling.

Key words: *Information , information age, information technology.*

GİRİŞ

Günümüzde alabildiğine gelişmekte olan 'enformasyon teknolojileri', küresel dünya modelinin tam ortasında durarak bu sistemin kendini devamlı olarak yeniden üretmesini sağlamaktadır. Bu teknolojiler bir yanda toplumsal yapıda değişikliklere neden olurken bir yandan da kendi ekonomisini ve kurallarını oluşturmaktadır. Bu teknolojiler çok hızlı bir şekilde bireylerin ve kurumların hayatına girerken bütün teknolojik yeniliklerde olduğu gibi bu teknolojilerde taraftarlarını ve karşısında olanları üretmiştir. Geçmişle kıyaslandığında teknolojiyle ilişkilerimizin daha keskin ayrımlarla ifade edilebildiği söylenebilir. Bu ayrımlar, ya teknoloji aşığı ya da teknoloji düşmanlığını yansıtan görüşler şeklindedir. Teknoloji ve toplum arasındaki bu ilişki, doğal olarak, artık yeni enformasyon teknolojileri ile ilgili görüşleri de etkilemektedir. Bireyler için enformasyon teknolojilerinin vaatlerinin, tehditlerinden daha fazla önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca teknolojinin kullanım değerine ve amacına göre teknolojinin biçimleneceğine inanmak, aynı zamanda günümüz enformasyon teknolojilerinin şu anda sahip olduğu ikili yapısının da temelini oluşturmaktadır. Bu ikili yapıda bu teknolojilerin pozitif ve üretici yönlerinin ağır basması, bireylerin bu araçların negatif yönlerini görmesine engel olmaktadır. Bu yazıda öncelikle enformasyon çağının doğuşuna ve bu teknolojilerin ikili yapısına açıklık getirilip diğer taraftanda 'bilinçli teknoloji şuuru' nasıl oluşturulabilir sorusuna cevap bulunmaya çalışılacaktır.

Enformasyon Çağının Doğuşu

İnsanlık tarihinin şu ana kadar geçirdiği dönemleri ünlü gelecek bilimci Toffler üç döneme ayırmıştır. Toffler, bu dönemlerin her birini ayrı bir dalga olarak nitelendirir. Bu üç dalganın tarihsel gelişim aralığını şu şekilde özetler: Birinci dalga olan 'tarım devrimi', yaklaşık MÖ 8000 yıllarında başlar. Bu devrimle birlikte köylerde, ekili topraklarda yeni bir yaşam biçimi oluşmuştur. 1650-1750 yıllarından itibaren ise ikinci dalga olan 'sanayileşme dönemi' başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki on, on beş yıl içerisinde sanayileşme dalgasının ulaşabileceği en yüksek noktaya vardığı sırada, yeryüzünde değiştiği her şeyi değiştiren, ama ne olduğu henüz iyice anlaşılmamış olan 'üçüncü dalga' başlamıştır. Toffler, üçüncü dalganın belirtisi olarak, ekonominin sektörel dağılımında faal nüfusun büyük çoğunluğunun hizmet sektöründe çalışmasını göstermektedir. Bu bağlamda, ABD'de 1956 yılındaki faal nüfus içinde hizmet sektörünün, imalat sektöründen daha fazla olması temel alınarak, ABD'nin enformasyon toplumu sürecine girdiği öne sürülür. Bu noktadan hareketle Toffler, dünyada üçüncü dalga olarak nitelendirilen dönemin başlangıç yerinin ABD olduğunun da altını çizer (Toffler, 1981:33-34).

Mattelart'ın görüşlerine göre Toffler bu değerlendirmesini emek-değer kuramıyla değil bilgi-değer kuramıyla yapmıştır. Endüstri sonrası toplumda sağlık, eğitim ve toplumsal hizmetlerin gelişmesi, özellikle de teknik ve profesyonel hizmetlerde araştırma, değerlendir-

dirme, bilgi işlem ve sistem analizinin çok artması önemlidir (61).

Headrick ise enformasyon çağının başlangıcını Toffler'dan farklı olarak düşünmektedir. Ona göre enformasyon çağının ne zaman başladığı sorusu, özellikle enformasyon sistemlerini verimli bir analitik kavram olarak kullanan tarihçiler için önemlidir. Bu tarihçilerin her birinin kafasında farklı bir tarih ve neden olabilmektedir. Örneğin bazı tarihçiler enformasyon çağının başlangıcını 19. yüzyılın sonlarına, demiryollarının geliştiği, büyük işletmelerin kıtanın bir yanından ötekine yayıldığı döneme götürürken, bazıları ise 19. yüzyılın ilk yarısında telgraf ve buharlı gazete matbaalarının ortaya çıkışına bağlamaktadırlar. Bunların yanısıra 15. ile 18. yüzyıllar arasında matbaanın Avrupa uygarlığı üzerindeki etkisini inceleyenler de mevcuttur. Dolayısıyla hangi tarihin başlangıç noktasını oluşturduğu konusunda bir kesinlik elde etmek zordur. Bundan dolayı Headrick bir tarihsel başlangıç noktası saptamanın doğru bir yaklaşım olmayacağına değinerek şu saptamayı yapar:

Enformasyon çağının başlangıcı yoktur; çünkü bu çağ insanlıkla yaşittir. Ancak tarih boyunca insanların ulaşabilecekleri enformasyon miktarında ve bununla başa çıkmak için üretilen enformasyon sistemlerinin arttığı dönemler vardır. Yazının, alfabenin, çift kayıt sisteminin, matbaanın, telgrafın, transistorun ve bilgisayarın ortaya çıkışı kendi dönemlerinde enformasyonun hızlanmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Ama bunlardan bir tanesini alıp tek olması neden olarak göstermek yanlıştır; çünkü tarihte çok sayıda enformasyon devrimi olmuştur (17-18).

Castells'a göre enformasyon çağı için kilit unsur enformasyon teknolojileridir. Ona

göre "sanayi toplumunun gerisindeki kilit unsur, enerjinin dağıtımı ve üretimi olduğundan, daha önceki sanayi devrimleri için buhar makinesinden elektrığe, fosil yakıtlardan nükleer enerjiye uzanan bir yelpazede yeni enerji kaynakları ne demekse, bu devrim için de enformasyon teknolojileri o demektir". Castells bu teknolojilerin başlangıcında iki endüstriyel devrimden bahseder: Birincisi, 18. yüzyıl. sonlarında bulunan buhar makinesi, ikincisi yüz yıl kadar sonra elektrığın gelişmesiyle, içten yanmalı motor, bilim tabanlı kimyasallar, verimli çelik dökümü ve iletişim teknolojilerinin başlangıcı, telgrafın yayılması ve telefonun icadı gibi gelişmeleri kapsamaktadır (Castells, 1996:34-35). Bu şekliyle bu teknolojilerin çok geniş bir yelpazesi bulunmaktadır. Bundan dolayı Castells yeni enformasyon teknolojilerinin çerçevesini şu şekilde çizer: Mikro elektronik, bilgisayar, telekomünikasyon, optoelektronik¹ gibi birbirine yaklaşan teknolojiler. Bu birbirine yakın teknolojiler, 'ağ teknolojileri' adı altında toplanmaktadır. Ayrıca o, bu teknolojilerin içine genetik mühendisliğini de dâhil etmektedir. Çünkü genetik mühendisliği alanındaki çalışmalar, sadece canlı maddenin bilgi kodlarının şifresini çözmeye, onu yönlendirmeye, hatta programlamaya odaklanmamıştır. Aynı zamanda biyoloji, elektronik ve enformatiğin uygulamaları ve malzemeleri gibi bilimlerden yararlanmaktadır. Daha da önemlisi genetik mühendisliği kavramsal yaklaşımlar açısından yukarıda sayılan bilimlere yaklaşır ve bu bilimlerle etkileşime girer. Bu teknolojik devrimin ayırıcı özelliği, enformasyon çağını niteleyen bilgi ve enformasyonun özelliğidir. Yani bilgi ve enformasyonun bilgi üretimine, bilgi işleme/iletme aygıtlarına uygulanması, yenilik ile yeniliğin kullanımı arasında, ikisinin birbirlerini beslediği bir zincir oluşturma özelliğidir (Castells, 2005: 38, 41). Böylece

Castells, enformasyon çağı için diğerlerinden farklı olarak, bu çağda kullanılan teknolojilerin birbirlerini geliştirebilme özelliği üzerinde durmaktadır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iletişim ve enformasyon teknolojilerinde meydana gelen büyük ve hızlı değişimler, bu süreçte derin dönüşümlere yol açmıştır. Enformasyon ve iletişim teknolojileri (genetik mühendisliği dâhil) dünya çapında 24 saat küresel mali pazarları birbirine bağlamış ülkeler, pazarlar ve karmaşık mali ürünler arasında saniyeler içinde milyonlarca dolarlık el değiştirme ve dağıtmayı mümkün kılmıştır. Yeni olan şey, yönetimin, üretimin ve dağıtımın dünya çapında odaklanması ve koordinasyonu kaybetmeden entegre etme kapasitesidir. Ayrıca bu sistemin otomatik olarak işlemedir. Tüm dünyadaki dinleyiciler bir yayınlı (Lady Diana'nın cenaze töreni gibi) birbirine bağlanabilen küresel medya ve iletişim sistemi içine girmiştir (Castells, 1996,116).

Enformasyon ve iletişim teknolojilerinin güç verdiği yeni dünya düzeni sistemli bir biçimde mekânı aşip zamanı yok etmeye çalışmaktadır. Fakat aynı zamanda kontrol düşmesini elinde bulunduranlara da muazzam bir güç bahsetmektedir (Lyon, 2004:92). Çünkü bu yeni dünya düzeni yani enformasyon çağı, Castells'in deyimiyle, ağlar arasındaki geçişleri sağlayan teknolojilerin kullanımı ile oluşturulacaktır. Bu nokta önemlidir çünkü birçok ülke bu boyutun uzağında durmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin kendi içine kapalı kalması, değişim sürecinde sürekli ivme kazanan gelişmiş ülkelerle aralarındaki mesafenin çok daha artması anlamına gelmektedir.

Yeni teknolojiler oldukça geniş kullanım alanı ile bir taraftan ulusal düzeyde üretim biçiminden, çalışma ve yaşam biçimine kadar birçok alanda değişiklikler yaparken, diğer

taraftan da en zenginden en yoksuluna küreselleşme sürecinde dünyayı elektronik bir köy haline getirmektedir.

Özetle enformasyon çağı ile ilgili olarak öngörülen değişiklikler pek çok alanda yeni dinamiklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler modern dönemi karakterize eden birçok olguyu kimi zaman yeniden tanımlamayı gerektirirken, kimi zamansa tamamen geçersiz kılmaktadır. Bu yeni dönemin dinamiklerinin sorgulanmaya başlamanın arkasında öncelikle merkezde yer alan enformasyon teknolojileri ile kurulan ilişkinin sonuçları bulunmaktadır. Bu sonuçlar aslında bir anlamda teknolojinin kendi içindeki paradigmasını da yansıtır.

Teknoloji ve Toplum Arasındaki İlişki

Teknolojiyi meydana getiren insanla teknolojinin kendisi arasındaki ilişkinin şekli ve etkilerine yönelik yaklaşımlar hep var olmuştur. Enformasyon teknolojileri de asıl olarak var olan bu teknolojik gelişime bakışın temelleri üzerine kurulmuştur. Bu nedenle öncelikli olarak teknolojinin toplumla ilişkisi üzerine geliştirilen kavramsallaştırmalara bakmak faydalı olacaktır.

Teknoloji ve toplum arasında kurulan ilişki modellerinden en bilinenleri, teknolojinin toplumu belirlemesi ve toplumun teknolojiyi belirlemesi şeklindedir. Brian Martin, bu iki modellemenin her birinin, teknoloji-toplum dinamiğini tek yönle açıklamaya çalıştığının altını çizer (334).

Teknoloji ve toplum arasında kurulan ilişkide teknolojinin belirleyiciliğiyle ilgili olarak McLuhan ve Powers'ın *Global Köy* isimli çalışmalarında, bu belirleyiciliğin ayrıntıları verilmiştir. Onlara göre teknoloji, insan duyarlarından herhangi bir tanesini öne çıkartmaya zorlayarak, aynı anda kullanılmayan

öteki duyuları zayıflatır ve ortadan kaldırır. “Bu süreç insanoğlunun kendi uzantılarına, ilahi niteliğin bir biçimi olarak tapınma eğilimini bir kez daha hayata geçirir. Böylelikle yeterince ileri gidildiğinde, insanoğlu kendi makinesinin bir yarattığı haline gelir” (25). McLuhan’a göre teknoloji yalnızca insanların kullandığı icatlar değildir, insanları yeniden icat eden araçlardır (Altay,2003: 25). Bu bakış açısı ‘teknolojik determinizm’dir. Teknolojik determinizm, teknolojik gelişmenin ekonomik kalkınmayı ve toplumsal değişmeyi sağladığı görüşü üzerine kurulmuştur (Atabek, 2001: 24).

McLuhan’a göre insan, düşüncesinin ve organlarının bir uzantısı olarak yeni buluşlar yapmaktadır. Mesela toprağı kazmak için icat edilen kürek, insanın elinin ve ayağının uzantısıdır. Mikroskop ve teleskop da gözünün uzantısıdır. Her yeni teknoloji eski teknolojiyi ortadan kaldırır ve geliştirir (Altay, 2003: 12-13). Ayrıca McLuhan, teknolojinin toplumda ve insanda belirleyici olduğu inancını, aracın kendisinin önemli olduğu düşüncesiyle bir başka açıdan aktarır. Ona göre aracın gerçek içeriği kendisidir. Araç insanın uzantısıdır. Bu uzantı akla gelen her şeyi kapsar; konuşulan ve yazılan sözcük, giysi, para, basın, yol, araba, tekerlek, uçak, fotoğraf, telgraf, daktilo, telefon, sinema, radyo, televizyon gibi. McLuhan buraya ünlü ‘araç mesajdır’, noktasından gelmiştir. McLuhan bu sloganlaştırılmış sözüyle şunu açıklamak ister:

İçerik yerine biçime eğilmek gerekir. İletişimin biçimi belli iletiler için bir tercihe sahiptir. İçerik daima belli bir şekilde vardır. Ve bu biçimin dinamiği tarafından bir dereceye kadar yöneltilir. Eğer araç bilinmezse mesaj da bilinmez. Bu anlamda araç ortak iletidir. Araç kullanan kişilerin algısal alışkanlıklarını de-

gştirir. Araç yansız değildir. Kişilere olduğu kadar topluma da mesaj verir.

Yani McLuhan için önemli olan aracın kendisidir. Çünkü bireysel ve toplumsal etkilemeyi aracın kendisi yapar. McLuhan ‘araç mesajdır’ derken mesajın içeriğinin hiçbir önemi olmadığını belirtmediğinin altını çizer. Aracın hiç önemsenmemesi halinde yeni teknolojilerin insanlar üzerindeki etkisinin anlaşılamayacağına dikkat çekmektedir. (Altay, 2003: 7) Marshall McLuhan’ın teknolojik determinizme olan inancını en iyi “araçlarımızı (aletlerimizi) biz şekillendiririz ve karşılığında onlar bizi şekillendirir” sözü ifade etmektedir (Altay, 2003: 16).

Teknolojik determinizm ile ilgili olarak geliştirilen birçok eleştiri bulunmaktadır. Örneğin Williams, teknolojik determinizmi tek taraflı yaklaşımından dolayı eleştirir. Ona göre hem teknolojik determinizm hem de onun karşısına konulmaya çalışılan semptomatik görüş sakıncalıdır. Semptomatik görüşe göre teknolojik yenilikler toplumsal değişimin birer semptomu ve sonucu olarak ortaya çıkar ve bu toplumsal değişim içinde gerçeklik ve geçerlilik kazanır. Bu iki görüşün tıkanma noktalarının sebepleri ile ilgili olarak şunları belirtir:

Teknolojik determinizmde, araştırma ve geliştirmenin kendiliğinden üretildiği farz edilir. Yeni teknolojilerin, bağımsız bir fanusta üretilip yeni toplumsal ve insani koşulları sonradan oluşturduğu varsayılır. Teknolojik determinizm, gerçek sosyal, siyasal ve ekonomik amaç yerine; icadın rastlantısal otonomisini soyut bir insani öze koyduğu için savunulamaz bir fikirdir. Semptomatik teknoloji görüşü ise, daha önemsiz bir yolla olsa da, benzer biçimde araştırma ve geliştirmenin kendiliğinden üretildiğini farz eder. Bu uç nokta-

da ne keşfedilmişse alınıp kullanılmıştır
(Williams, 2003: 11).

Ancak belirlenmiş teknoloji fikri de benzer biçimde, insani sürecin tek taraflı, tek yollu bir uyarlamasıdır. Sonuçta her iki görüşün de teknolojinin yalıtımına dayandığı görülebilir. Her birinde yeni hayat tarzları oluşturan, onlara malzeme sağlayan bir güç kendiliğinden işler. Bu iki görüş, modern toplumsal düşüncenin o kadar derinine yerleşmiştir ki, onları aşıp düşünmek çok zordur. Teknoloji tarihlerinin çoğu bilimsel keşif tarihlerindeki gibi, bu iki görüşün varsayımlarına göre yazılmıştır (Williams, 2003: 12).

Williams, Martin gibi yazarlarla birlikte sanayi sonrası toplum ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda önemli bir referans noktası olarak gösterilen Bell de teknolojinin bu tek taraflı belirleyiciliği fikrine katılmaz. Ona göre teknoloji sosyal yapıyı belirlemez; sadece olasılıkları çoğaltır ve genişletir. Teknoloji her sosyal destek sistemi içinde yer almaktadır. Sosyal yapı da onun nasıl kullanılacağı konusunda seçim şansına sahiptir. Yani aynı teknolojilerin farklı toplumlarda farklı sonuçlara yol açmasının nedeni, toplumun seçtiği sosyal yapılanmaya göre teknolojinin şekil almasıdır. Ona göre aynı teknolojiyle farklı yöne gidilebilmektedir. Örneğin, aynı teknoloji, endüstri organizasyonu, bireylerin hakları gibi konularda farklı sonuçlar doğurabilecektir. Buna örnek olarak bilgisayarın demokrasiyi artırıcı bir araç olarak görülmesinin yanında bir şiddet aracı olarak da görülebilmesi verilebilir (Bell, 2001: 323, 325).

Castells da bu ikili kutuplaşmaya çok kesin bir dille karşı çıkar. Ona göre teknoloji toplumu belirlemez ve toplum da teknolojik değişimin yönünü çizemez. Çünkü; "bilimsel keşif, teknolojik yenilik ve bunların toplumsal uygulanma süreçlerine bireysel yaratıcılık

ve girişimcilik de dahil birçok etken dahil olur; öyle ki, nihai sonuç, karmaşık bir etkileşim sürecine dayalıdır. Teknoloji toplumu belirlemez: Onu temsil eder. Ama toplum da teknolojik yenilikleri belirlemez kullanır." Hatta ona göre teknoloji mi toplumu belirler, toplum mu teknolojiyi belirler sorusu yanlış bir sorudur; çünkü teknoloji toplumdur ve toplumun fotoğrafı teknoloji araçlarından bağımsız olarak çekilemez (Castells, 2005: 6).

Sartori de teknoloji ve toplum arasında kutuplaşmanın yerine teknolojik gelişmelerden ne anlaşıldığı üzerine odaklanmanın önemli olduğunu altını çizer. Yalnız buradaki gelişme iki anlama gelmektedir. "İlerleme, bir artışı işaret eden, bir 'ileri gidiş' tir". Ancak ileri gidiş olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilir. Tarihsel süreç içinde bakıldığında, ilerleme kavramına olumlu bir nitelik yüklenildiği görülebilir. Aydınlanma düşüncesine göre ilerleme, bugün de olduğu gibi, uygarlığın gelişimi, daha iyiye doğru bir ilerleyiştir. (30) Teknolojinin ilerlemesini olumlu bir ilerleme olarak kabul eden görüşün bu tezlerini kabul ettirmek için öne sürdüğü başlıca argümanlara karşı Sartori şu yaklaşımları getirir: Öncelikle her teknolojik yeniliğin, başta yanlış anlaşılacak tepki gördüğüyle ilgili olarak getirilen eleştirilerin doğruluk payı yoktur. Çünkü matbaa, telgraf ve telefon gibi buluşlar tepki görmekten çok hemen kabul edilerek kullanılmaya başlanmıştır. Teknolojiyle ilgili olarak getirilen ikinci argüman ise teknolojilerin ilerlemesinin durdurulamayacağı ve bu yüzden de kabul edilmesi gerektiğiyle ilgilidir. Ona göre yeni teknolojilerin bu bakış açısına bağlı olarak engellenmemesi, insanların sessiz bir şekilde teslimiyetine yol açmaktadır (36). Bu sessiz teslimiyet, insanların kendi özgür iradesi ile yaptıkları şeyleri sınırlamıştır. Teknoloji tasarlanırken kurgulanan 'hükmeden insan' hayali, tam tersine

çevrilmiş ve “insan kendi icatları tarafından ezilmiştir”(106).

Winner, teknolojiyle ilgili olarak sorunlarımızın temelinde, teknolojinin kullanma amacının yer aldığı altını çizer. ‘Kullanmak’ kavramının dili ayrıca teknolojiyi etik kavramlar bağlamında yorumlamamızı sağlayan standart terimleri de içerir. Aletler ‘iyi veya kötü amaçlar için’ iyi ya da kötü olarak kullanılabilir. Bir bıçağı ele alırsak, bir somun ekmeği dilimlemek için veya yanınızda yürüyen bir kişiyi bıçaklamak için kullanabilirsiniz. Çünkü teknolojik nesnelerin ve aşamaların rastgele yararları vardır ve etik bakış açısı konusunda esas itibarıyla tarafsızdırlar (104–105).

Teknoloji ve toplum arasındaki ilişkiler ve neyin temel alınıp onun çerçevesinde şekillendiğine dair olarak belirtilen görüşler genelde tek taraflı olma yönünde, yani ya teknolojiyi merkeze ya da toplumu merkeze koyma yönünde olmuştur. Bu, bizleri ya teknolojik determinizme ya da toplumsal determinizme götürmüştür. Enformasyon teknolojilerine bakış açısı da bu çember etrafında dolaşmaktadır. Özellikle yeni teknolojilerin hayatımızın her alanına girdiği bu dönemlerde teknolojiyle ilişkilerimiz daha keskin ayrımlarla da ifade edilebilmektedir. Bu ayrımları Kellner’in ifadeleriyle örnekleyebiliriz.

Kellner, yeni teknolojilerle insanlar arasındaki ilişkide keskin bir kutuplaşmanın hakim olduğunu belirtir. Bu kutuplardan biri, teknolojiyi bütün sorunlarımızı çözecek kurtuluş yolu olarak sunan ‘teknofilik (Technophilia)’, yani teknoloji aşığı söylemdir. Diğeri ise teknolojiyi bütün sorunlarımızın temel kaynağı olarak görüp lanetleyen ‘Teknofobik (Technophobia)’ yani teknoloji düşmanlığını

yanıtsan görüştür. Bu söylemlerin aslında her dönemde benzer kutuplaşmalara yol açtığını belirtir Kellner. Ona göre, tek taraflı olan ve bir karşıtlık oluşturan bu söylemler, kendisinden önce gelen diğer yeni teknolojileri de aynı histeriyle karşılamıştır. Tarihsel süreç içinde bakarsak sinema, radyo, televizyon ve şimdi de bilgisayarın durumu bir ölçüde aynıdır. Örneğin sinema, gerçeğin belgesel tasviri ve hatta gerçeğin telafisi, yeni bir sanat biçimi, toplu eğitim ve eğlence yöntemi olarak kullanılabildiği için eski kuramcılar tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Ancak aynı şekilde, sapkın cinsel ilişkileri, çocuk suçlarını, şiddet ve ahlaksızlığın diğer çeşitlerini teşvik ettiği için de lanetlenmiştir. Söz konusu lanetleme sonucunda ABD’de, 1934’ten 1950’li ve 1960’lı yıllara kadar Hollywood filmlerinin içeriğini titiz bir biçimde düzenleyen ‘Üretim Kodu’ ortaya çıktı. Filmlerde açık ağızla öpüşmek yasaktı. Ayrıca uyuşturucu kullanımı veya dine saldıran senaryolar film konusu olamazdı. Kurulan sansür bürosu, her türlü yıkıcı ve aykırı içeriğe karşı filmleri titizlikle inceliyordu. Bu tür uçtaki umut ve korkular, radyo, televizyon ve şimdi de bilgisayar üzerine odaklanmıştır. Her yeni teknoloji ortaya çıktığında insanlar türlü hayal, korku, umut ve rüyalarını söz konusu teknolojiye odaklamaktadır. Ona göre, aynı durum bugün bilgisayar ve yeni multimedya teknolojileri ile de yaşanmaktadır. Yeni teknolojiler ve özellikle de bilgisayar hakkındaki literatüre bakıldığında, ya teknoloji aşığıdır ya da katı biçimde karşıt ve teknolojiye karşı nefret doludur (Kellner, n.d.).

Kellner, teknolojiyle olan ilişkisinde geçirdiği değişime de değinerek bu katı tutumun nasıl değişebileceğine örnek olarak kendini verir.

1960'larda ben de teknoloji düşmanıydım; makinelerden daima nefret eder, otomobilleri hiç sevmezdim; televizyona kayıtsızdım ve okumak, seks yapmak ve radikal politikadan zevk alırdım ancak, 1970'lerde video ve medya teknolojilerine ve 1980'lerde bilgisayar teknolojilerine yenildim. Şimdilerde ise teknoloji nefretimi yenip diyalektik bir konum kazanmaya çalışıyorum (Kellner, n.d.).

Tek taraflı teknoloji aşığı veya teknoloji düşmanı yaklaşımlara karşı Kellner, yeni teknolojilerin geliştirilmesi, pozitif ve negatif özellikleri, avantaj ve dezavantajları, fayda ve zararları bulmak için bir 'eleştirel teknoloji kuramını' geliştirmemiz gerektiğini düşünmektedir. Ona göre her iki yaklaşım da tek taraflıdır ve teknolojinin egemenlik ve azat etme aracı olarak, aynı zamanda hem egemen toplumsal güçlerin hem de demokratikleşme ve yetkilendirme çabası içinde olan bireylerin bir aracı olarak kullanılabilirdiğini göstererek, daha kapsayıcı bir konum oluşturmak amacıyla birbirlerine karşı uç değerler oynayan diyalektik bir kuram geliştirilmelidir (Kellner, n.d.).

Bu teknolojik diyalektik ile ilgili olarak fütürist John Naisbitt de teknoloji ve toplum ilişkisinde karşıtlıklardan öte 'bilinçli teknoloji' şuurundan bahsetmektedir. Ona göre geleceğin teknolojileriyle ilgili olarak coşkulara ve hayallere kapılırsak, teknolojinin yol açtığı olumsuzlukları görmezden gelirsek, yükselen teknolojilerin derin kusurları, bir tost makinesinin yaratacağı şoktan veya yağ sızdıran bir araba motorundan çok daha büyük olacaktır. Bilinçli bir şekilde teknolojinin insanlar üzerindeki etkisini bugün anlamazsak ve yükselen teknolojilerin yapacağı etkiyi bugünden tahmin etmezsek, teknolojiyi incelikli, verimli ve saygılı bir şekilde uygulamamız veya türümüzün varlığını sürdürmeyi başarmamız imkânsız hale gelecektir.

Naisbitt'in ifade ettiği gibi (2004: 11):

Teknolojinin baştan çıkarıcı keyifleri ve vaatleri ile zehirlenmiş bir halde teknolojinin yol açacağı sonuçlara sırtımızı dönüyoruz ve geleceğin neden güvenilmez görüldüğüne hayret ediyoruz. Çok azımız teknolojinin yaşamlarımızda sahip olduğu (veya olması gereken) yer, her şeyden öte teknolojinin ne olduğu konusunda tam bir anlayışa sahibiz. Teknolojiye sanki doğa kanunu gibi özel bir statü, günlük yaşamları geliştirici deneyimlerimiz, hatta doğal dünyayı giderek daha sofistike hale gelen yazılımlarla yönetmek için mutlak bir hak tanımaktayız. Biz bağlanmak, çevrimiçi olmak, çalıştırmak, çıkmak ve sonunda parçaları toplamakla meşgulken teknoloji ekonomimize darbe indirmeye doğru ilerlemektedir. Bir şeylerin doğru olmadığını hissediyoruz ancak ne olduğu üzerine parmak basmıyoruz.

Bu parmak basmama ona göre, teknolojiden zehirlenmeye yol açmaktadır. Bunların belirtileri² arasında üstünde çok durduğumuz Teknofilik (Technophilia) ve Teknofobik (Technophobia) tutumlar yer almaktadır. Bu tartışmalar katı şekilde ortaya konulduğu zaman tartışma saçma bir şekilde kutuplaşmış görünmektedir. Teknolojinin kurtarıcı veya yok edici gibi ayrı uçlara yerleştirilmesi, kör bir bağlılığa ve teknolojiyi kültürel tapınmalarının üzerine yansıttığına işaret etmektedir (Naisbitt, 2004: 17).

Buna ilaveten, Naisbitt'e göre, teknolojiyle ilişkilerimizde gün içerisinde değişik duygulanımlar yaşarız(19):

Bir an teknolojiden korkuyoruz, bir an geliyor gücüne hayran oluyoruz. Bir gün rakiplerimizin veya birlikte çalıştıklarımızın gerisinde kalma korkusu ile gönülsüzce

kabul ediyoruz, ertesi gün ise yaşamımızı veya işimizi daha iyi hale getiren bir şey sağlarsa keyifle sarılıyoruz, sonra da bize yardımcı olmadığında hayal kırıklığına uğramış hissediyor ve rahatsız oluyoruz. Çoğumuz için teknoloji nötr olmaktan çok uzaktır. Teknolojiyle belli bir derecede hem korkuyu hem tapınmayı kapsayan büyük ölçüde incelenmemiş bir ilişki yaşamaktayız.

Naisbitt bu ilişkiye dikkat çekerek teknolojiyle ilişkilerimizde kutuplardan ziyade bilinçli bir teknoloji şuurunun oluşturulması ve bu şuura göre teknolojiyle ilişkilerimizin ve seçimlerimizin oluşması gerekmektedir. Naisbitt'in 'bilinçli teknoloji' şuurundan bahsettiği şey özetle şudur(19):

İnsan hayalinin yaratıcı bir ürünü olan teknolojinin, kültürel gelişmenin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve yeni teknolojiler yaratma isteğinin esas olarak içgüdüsel olduğunu kabul etmektir. Ama aynı zamanda da, insanlığımızı kanıtlamak için işimizde ve yaşamlarımızda teknolojiyi ne zaman geri plana atacağımızı bilmektir. En iyi açıdan bakıldığında teknolojinin insan yaşamını desteklediğini ve geliştirdiğini, en kötü açıdan bakıldığında da yabancılaştırdığını, izole ettiğini, yozlaştırdığını ve yıpratmış kabul etmektir. Teknolojiyi ne zaman ortaya çıkaracağını ve ne zaman kapatacağını bilmektir.

Naisbitt gibi Gary T. Marx da teknoloji ile ilişkilerimizde bizi tapınmadan ya da nefret etmeden kurtarmak gayesiyle teknolojiyle ilgili olarak bildiğimiz bazı yanlış düşüncelerin listesini vermektedir.

Teknoloji ile ilgili bilinen genel yanlışlar:

- Gelişmenin kendine içkin olduğu ve eğer teknoloji geliştirilebiliyorsa geliştirilmeli ve eğer gelişmişse durdurulamaz tarzında düşünme yanlışlığı.

- Daha büyük harcamalar ve daha güçlü teknolojinin doğrusal bir şekilde yarar sağlayacağı yanlışlığı.
- Pragmatizm ve/veya yararcılığın otomatik olarak dürüstlük, eşitlik ve üçüncü şahıs/ülkelere zorla yüklenen dışsal bedelleri meşru kılacağı yanlışlığı.
- Teknolojinin anlamının sosyal sembolizm ve tarihsel atıflarından ziyade yalnızca pratikliği ve maddi yönlerinde olduğu yanlışlığı.
- Araçların asla sonu belirleyemeyeceği yanlışlığı. (ya da eğer sorunu düzeltemiyorsan teknolojinin elverdiği ölçüde düzelt.)
- Var olmayan yarar ya da acısız ameliyat olacağı yanlışlığı.
- Mükemmel ket vurma politikası ya da yükselmeme yanlışlığı (ya da teknolojinin her zaman problem değil çözüm olacağı Frankenstein yanlışlığı).
- Dikkatle belirlenmiş, verili değişimin örnek oluşturamayacağı yanlışlığı.
- Teknik tarafsızlık yanlışlığı.
- Çelişki ve ayrımların yok sayıldığı sosyal kamuoyu ve homojenlik ve ekonomik ve politik iktidar için iyi olanın diğer herkes için iyi olacağı yanlışlığı.
- Zımni rıza ve özgür tercih/ ikametgâhını seçme hürriyetinin olduğu yanlışlığı
- Nicelik yanlışlığı.
- Kısa dönem yanlışlığı.
- Bir şeyi yapmak için yasal hakkın varsa, o şey yapılmalıdır şeklindeki yasal yanlışlığı
- Uzmanların her zaman en iyisini bildiklerine dair teknokratik yanlışlığı.
- Kitlelerin her zaman en iyisini bildiklerine dair popülist yanlışlığı.
- Eğer rekabet söz konusuysa ya da diğerleri etik değerleri ihlal ediyorsa ay-

nı şeyi yapmaya hakkın vardır şeklinde en basit etik yanılığı

- Daimi zafer yanılığı.
- %100 güvenli sistem yanılığı.
- Karar mekanizmasını makinelere devretme yanılığı.
- Pasif, karşılık vermeyen çevre yanılığı.
- İnce buz tabakası üzerinde kaymak mümkünse bu eylem meşrudur şeklinde ki düşünme yanılığı
- Eğer biri eleştiriyorsa sonuçlara karşıdır yanılığı.

Aşağıdakiler maddeler özellikle enformasyon teknolojisiyle ilgili olarak bilinen yanlışlıklardır:

- Yalnızca suçlu olanlar müdahaleci teknolojiye rahatsız olur yanılığı (ya da saklayacak bir şeyin yoksa korkacak bir şeyin de yoktur varsayımı).
- Kişisel bilgileri tıpkı ofis eşyası ya da hammaddeler gibi alınıp satılabilir bir şey olduğuna yönelik yanılığı.
- Verilerin dağıtılmak ya da veri ağacından toplanmak için orada beklediklerine dair yanılığı (toplama/kurulma aşamasındaki sosyal ve politik faktörlerin göz ardı edilmesi).
- Gerçeklerin kendi kendilerine var oldukları, kendilerini ürettiklerine dair yanılığı.
- Gizlilik beklentilerimizin göreceli olduğu ve tarihsel koşullarla belirlendiği varsayılarak teknoloji güçlendikçe azalacağına yönelik yanılığı.
- Eğer bir değer, örneğin gizlilik, göreceli olarak yeni ya da yeni bir formdaysa ya da dünya nüfusunun sadece çok az bir kısmına uygulanabiliyorsa, önemli olamaz şeklindeki yanılığı.
- Son olarak genel bir yanılığı:

- Buzdağlarına dikkat etmektense Titanik'in güverte iskemlelerini yeniden düzenleme yanılığı (Marx, 1996).

Kültürel ve eğitsel gelişim teknolojik gelişimi belirler, teknolojik gelişim ekonomik kalkınmayı, ekonomik kalkınma sosyal gelişimi belirler, sosyal gelişim de bir kez daha kültürel ve eğitsel kalkınmayı harekete geçirir. Bu erdemli bir kalkınma zinciri olabileceği gibi, az gelişmeye inen bir kaydırak da olabilir. Sürecin nasıl sonlanacağı, teknolojiye değil, birbiriyle çatışma halinde olan dinamikleri barındıran topluma bağlı olacaktır (Castells, 1998).

Teknolojiye bakış açısında tek taraflı bir görüşe dayanarak yanılığa düşmemek gerekmektedir. Castells ve Postman'ın belirttiği gibi, teknoloji ne iyi ne kötü ne de tarafsızdır. (Castells, 2005:65, Postman, 2006: 15) Castells'ın belirttiği gibi "teknoloji, bir güçtür" hatta şu anki teknolojik modellemenin altında her zaman olabileceğinden daha da güçlü konumdadır" (Castells, 2005: 65).

Teknolojinin bu gücü unutulmadan yeni enformasyon teknolojileri yorumlanmalıdır. Bu yorumlama kişileri aşırı uçlara getirmekten öte teknolojiye tedbirli yaklaşmayı gerektirir. Özellikle yeni enformasyon teknolojilerinin gücü düşünüldüğünde bu yaklaşımın önemi bir kez daha ortaya çıkacaktır. Bu teknolojiler insanlara yeni bir yaşam şeklini vaat etmektedirler. Bu vaatler teknolojinin bir topluma inşa edildiği vaziyette girmesine sebep olmaktadır. Bu teknolojilerin vaat ve tehditlerinin bilinmesi kişilerin bu teknolojilerin gücüne karşı bilinçli teknoloji şuuru oluşturmasında yardımcı olacaktır.

Enformasyon Teknolojilerinin Vaat ve Tehditleri

Enformasyon çağı olarak nitelendirilen çağın merkezinde yer alan enformasyon teknolojileri, küresel dünya modelinin tam ortasında durarak bu sistemin kendini devam ettirebilmesini sağlamaktadır. Bu çağ hem toplumsal sistemlerin işleyiş şekillerinde hem de bireylerin yaşam alışkanlıklarında değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişiklik içinde bir yanda geleceğin bu teknolojiler tarafından biçimlendirileceği ve geçmişe ait kötü olarak görülen ne varsa ortadan kalkacağına yönelik tekno-ütopyacı görüş bulunmaktadır. Diğer yanda ise bu teknolojilerin iddia edildiği gibi bir devrimci dönüşüme neden olmadığa aksine güç ilişkilerini ve toplumsal kontrol mekanizmasını daha da artırdığına yönelik eleştirel görüş bulunmaktadır. Bu görüşler bu teknolojilerin vaat ve tehditleri çerçevesinde temellenmektedir.

Enformasyon teknolojileri ile ilgili olarak en fazla getirilen eleştiri, bunlara sahip olabilmek olanaklarıyla ilgilidir. Gandy bu konuyla ilgili olarak bilgi toplayanlar ve bilgiye talip olanlar arasındaki eşitsizliğin altını çizer. O, günümüzde teknolojik elit ile teknolojik köylü şeklinde iki sınıfın ortaya çıktığı fikrini tartışmaya açar(Gandy, 1989: 61):

Bireyler ve bilgisayarlaşan telekomünikasyon teknolojilerince yönlendirilen organizasyonlar arasında gittikçe genişleyen bir uçurum oluşmakta: Telekomünikasyon ağı ne denli ekonominin ölçeğini ve bakımını genişletse de ve bu bilgisayar teknolojilerine dayanan firmalar için avantaja dönüşse de, bu işbirliği merkezi otoritenin gücünü artırmaktadır. Şunu görüyoruz ki, kabul görme ve sahip olma durumu, hem bireyde hem de sosyal seviyede oyun dışında kalmıştır.

Teknolojik kaynaklara ulaşma açısından bireyler, organizasyonlara karşı organizasyonların lehine bir dengesizlikle karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum bazı toplumsal tabakaların marjinalleşmesine yol açmaktadır. Enformasyon hızla yaygınlaşmakla birlikte aynı zamanda da özelleşmektedir. Çünkü yaşamları daha kolaylaştırmak için var olduğu iddia edilen bu enformasyon kümesine parasal güç olmadan ulaşmak çok da kolay değildir. Örneğin, kişisel bilgisayarlar son on yılda yaygınlaşmıştır. Bu artış İnternet hattına bağlı olma ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Hat içersinde birçok enformasyon, hatta iş ilanları bile bulunmaktadır. Ancak İnternet hesabına kişisel bir girişiniz olmadığı takdirde bunlara erişim imkânınız olamayacaktır. Açık ulaşılabilir enformasyonun yaygın görünmesine rağmen, birçoğu belli bir ücret karşılığında, başka koşulların yerine getirilmesiyle kullanıma açık olmaktadır. Teknolojik, sosyal birçok ağ (network) özeldir ve belli özelleşmiş sistemler belli yetkililere ve bazı kullanıcılara özgüdür (Gandy, 1989: 62). Yani ağ içersinde yer alan bilgiler ancak sizin üye olmanızla yani belli bir ekonomik bedel ödemeniz karşısında kullanımınıza açılmış olacaktır.

Kellner bu eşitsizlik sorununun başka bir boyutuna değinir. Bu boyut, gerçekte bu teknolojiyi dünyada kaç kişinin kullandığı ile ilgilidir. O böyle bir uçurumun varlığını kabul eder, ama bunun yeni enformasyon teknolojilerinin etkisinin az olacağı ile ilgili bir anlayışı getirmemesi gerektiğini de savunur. Ona göre dünyanın büyük bir bölümünde hâlâ telefon hizmeti yoktur; tabii ki bilgisayar telefondan çok daha az bulunmaktadır. Ayrıca, bugün kimlerin bilgisayar erişimine sahip olduğu ve kimlerin teknolojik

devrim ve siber demokraside etkin rol oynadığı konusunda da büyük bir eşitsizlik mevcuttur. Yeni teknolojiler ve siber uzay eşitirmenleri, günümüzde siber uzaya hakim oyuncuların büyük bir çoğunluğunu genç, beyaz, orta veya üst sınıf mensubu erkeklerden oluştuğunu belirtmektedir. Ancak, bu ne kadar doğru olursa olsun, istatistikler ve anketler artan sayıda kadın ve beyazların haricinde diğer azınlık kategorilerinin de etkin olarak bu teknolojileri kullanmaya başladığını göstermektedir. Bunun ötesinde, örneğin bilgisayarlar artık standart ev aletleri listesine girmeye başlamıştır. Bu yüzden belki de yeni yüzyılda televizyon kadar yaygınlaşacaktır. Bununla beraber iş, sosyal yaşam ve eğitim için televizyondan kesinlikle daha önemli bir role sahip olacağı da görülmektedir. Şu anda bu teknoloji belki televizyon ya da telefon kadar yaygın değildir, ama gelecekte bütün dünyayı uydularla doldurup, İnternet ve iletişim devrimini, şimdi telefon, televizyon ve hatta elektriği olmayan tüm insanlara erişilebilir kılmak gibi bir plan da düşünülmektedir. Kellner, genel olarak bilgisayar ve yeni teknolojilerle ilgili olarak şunların altını çizer: Yaygın ve olağan olsalar -veya olmasalar da, iş, politika, eğitim ve sosyal yaşam için bu teknolojiler önemlidirler ve geleceğin kamu ve kültürel yaşamına katılmak isteyen kişilerin bilgisayar erişimine ve bilgisine sahip olması gerekecektir. Öte yandan, toplumun bilgisayarlaştırılmasının, sınıf, ırk ve cinsiyet gücünün yapılarındaki eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri artıracığı tehdidi mevcutsa da, demokratikleştirilmiş ve bilgisayarlaştırılmış kamu alanının bu adaletsizlikleri aşacak olanakları sağlaması da olasıdır (Kellner, n.d.).

Robins yeni teknolojilerin bu olanakları sağlaması konusunda Kellner kadar iyimser değildir. O, genel olarak yeni teknolojilerin

hayatımıza getireceği yeniliklerle ilgili olarak ütopyalar dünyasında yaşadığını belirtir. Bunu yaparken de yeni teknolojilerin etrafında var olan teknokratik, ilerlemeci ve akılcı idealizmi eleştirir. Bu teknolojilerin hiç sorgulanmadan kabul edilmesinin tehlikesini gösterir. Üstelik ona göre bu teknolojiler, kendilerini sunarken tekno-ütopyacıların iddia ettikleri gibi devrimci ve ütopyacı olma savlarının tersine, bir süre sonra tutuculuğa dönüşmeye başlarlar. Bu tutuculuk içinde teknoloji, toplumu kontrol ve denetim altında tutma basıncı uygular. Bununla birlikte Robins, teknolojinin değişim değerini inkâr etmez, ama tekno-hayalcilere karşı belirli bir mesafede durur. Bu duruşun nedeni, bugün enformasyon teknolojileriyle oluşan görsel kültürümüzde hangi değişim biçimlerinin gerçekten önemli ve anlamlı olduğunu bulmak için böyle bir mesafenin gerekli olduğuna inanmasıdır (23).

Robins'e göre teknolojik gelişmenin vardığı son noktanın en çarpıcı özelliği, insanın ayağını yerden kesmesi ve insana her şeye gücü yetecekmiş gibi bir iktidar duygusunu verebilmesidir (73).

Robins'in özellikle üstünde durduğu bu yeni teknolojilerin sorgulanmadan kabul edilişi, aslında bu teknolojilerin toplumsal yaşamdaki en büyük tehlikesini doğurmaktadır. Winner bu sorgulamadan kabullenışı "teknolojik uyurgezerlik" olarak tanımlamaktadır. Ona göre teknolojik yeniliklerin toplumlardaki değişimlerin temel nedeni olduğu ve insanoğlunun oturup bu kaçınılmaz sürecin işleyişini izlemekten başka seçeneğinin olmadığı fikri, teknolojik uyurgezerliktir. Zamanımızın ilginç bulmacası şu ki, varoluşun koşullarının yeniden yapılandığı bu süreçte isteyerek uyurgezerliği tercih ediyoruz. Ona göre bu uyurgezerliğin oluşmasındaki ilk nokta, teknolojik gelişmelerin neden-sonuç

ilişkisi modellerinin amprik ve etik kusurlarını aşan başka bir yönüyle ele alınmaya başlamasındadır. Yani teknolojiler, kuruluş kullanımına açıldıktan sonra insanların davranışlarında ve toplumsal kurumların yapılarında önemli değişiklikler meydana gelir ve yeni dünyalar kurulur. Bu fenomonle ilgili olarak 'ikincil hiçbir şey yok' önermesi, aslında yeni teknolojinin en önemli başarısıdır. Böylece insanlarda dünyamızın çok güçlü bir biçimde telefonun, arabanın, kredi kartının ve bilgisayarın içine hapsediği ve hayatın onlarsız düşünülemez hale geldiği düşüncesi hakim olur (107).

Araçlar, teknikler ve sistemler günlük hayatımızın içinde yer almaya başladıkça bizler, bu gelişmeleri insanlığın bir parçası haline getiriyoruz. Önemli nokta ise montaj hattında çalışan, telefonla konuşan, hesap makinesiyle işlem yapan, işlenmiş yemekler yiyen, güçlü kimyasal maddelerle evlerimizi temizleyen insanlar haline gelmiş olmamızdır. Elbette çalışmak, konuşmak, hesap yapmak, yemek yemek, temizlik yapmak gibi alışkanlıklar uzun zamandır hayatımızın bir parçası; ama teknolojik icatlar bu örnekleri radikal bir biçimde değiştirebiliyor ve fırsat bulduğumuzda tamamen yenilerinin oluşmasına yol açabiliyor. Çoğunlukla sürpriz sonuçlarla birlikte. Televizyonun toplumumuzdaki yeri bununla ilgili ilginç örnekler ortaya koymaktadır. Örneğin televizyon teknolojisinin ilk çıktığı yıllarda bunu kullanan insanların çoğu, onun evrensel bir bebek bakıcısı olabileceğini düşünmemişlerdir. Ne var ki bu, modern evlerde televizyonun en yaygın görevi oldu. Aynı şekilde eğer 1930'larda insanlar her gün yedi saat televizyon izleyeceklerini düşünselerdi, büyük ihtimalle bu saçmalığa gülüp geçeceklerdi. Seçme özgürlüğünü ortaya koymak isteyen kişiler, 'her zaman televizyonu kapatabilirsin' diyorlar. Düşünce

olarak bu kesinlikle doğrudur. En azından şimdilik açma/kapama düğmesi pek çok televizyonda standart bir parça olarak bulunmaktadır (belki bir gün o da opsiyonel olacak). Bununla birlikte televizyonun günlük hayatımızın ne kadar merkezinde olduğu, iş yerlerinin, okulların ve diğer sosyal toplantıların başlıca tartışma konusu olduğu göz önüne alınırsa, televizyonun aslında "kapanamayan" bir fenomen olduğu ortaya çıkacaktır. İnsanların algılarına, düşüncelerine ve davranışlarına derinden işlenen ise televizyonun modern kültürün kalıcı bir parçası haline geldiğidir (108).

Gündelik hayatın bir parçası haline gelen bu teknolojiler bu işlevlerini tesadüfen mi yoksa bir yapılandırma ile mi elde etmiştir? Ahıska'ya göre bu sorunun cevabı teknolojinin meşrutiyetini kurma biçimindedir. Ona göre, hayatımıza girmeye çalışan bu yeni teknolojilerden bizim dışımızda yapılandırılarak bize sunulan beklentilerimiz bulunmaktadır. Bilim, teknolojinin meşrulaştırma aracı haline gelerek kullanılmıştır. Teknoloji gündelik hayata derinlemesine nüfuz etmiş durumda, teknolojinin yapılandırmadığı çıplak bir gündelik hayat yok. Otomobilleri, televizyonu, radyoyu, gazeteyi, telefonu, çeşitli teknolojik aletleri çekip aldığımızda geriye üzerine konuşulabilecek pek fazla bir hayat kalmamaktadır (4).

Ergur da teknolojik aygıtların egemen söylemin dediği gibi nötr bir işlevi bulunmadığından bahseder. Ona göre teknoloji, bir meşrutiyet kurma aracı olarak düşünüldüğünde teknolojik gelişme gündelik hayatın kolaylaştırılmasına yönelik olarak düşünülebilir (150).

Louis Althusser ise teknolojinin devletin kendine meşrutiyet kazandırmak için ideolo-

jik aygıtı olarak oluşturulduğunun altını çizer. Althusser'in devletin ideolojik aygıtları olarak belirttiği şeyler aslında bu meşurlaştırma sürecindeki uyurgezerliğin nedenini vermektedir. Ona göre devletin bu ideolojik aygıtları bir yandan çoğul bir yapı içerisinde baskı altına alma sürecini görünmez kılarken, diğer yandan da özel alanın ayrıntılarına nüfuz edebilecek kadar yaygınlaşmıştır. Bu yaygınlık kazandırma fiziksel baskıyla değil, ideolojiyle sağlanmaktadır. Teknoloji burada kendine bir meşruiyet kazandırmaktadır. Althusser aile, hukuk, siyaset, sendika, haberleşme ve kültür (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.) kurumlarını devletin ideolojik aygıtları olarak görür (33-35).

Althusser'in devletin ideolojik aygıtları olarak gördüğü kurumları Marcuse 'tek boyutlu insanın' oluşumundaki en önemli araçlar olarak görmektedir. İnsanın nasıl 'tek boyutlu insan' olma noktasına getirildiğinin anahtarını aşağıdaki şekilde vermektedir (Marcuse, 1986: 10-11):

Kitle ulaşım ve iletişim araçları, konut, besin, giysi gibi metalar, eğlence ve bilişim işleyişinin direnilmez ürünleri kendileri ile birlikte buyrulan tutum ve alışkanlıkları taşımakta, tüketicileri az çok bir biçimde üreticilere ve dolayısıyla bütüne bağlayan belli anlaksal ve duygusal tepkilere yol açmaktadır. Ürünler birer öğreti gibi koşullandırılmakta, kendi yanlışlığına bağlı olarak yanlış bir bilinç geliştirmektedirler. Ve bu yararlı ürünler daha çok toplumsal sınıf için ve daha çok birey için erişilebilir olurken, ilettikleri öğretiler birer reklam olmaya son vermekte, birer yaşam yolu olmaktadır. Bu iyi bir yaşam yoludur - öncekinden çok daha iyi- ve iyi bir yaşam yolu olarak, nitel değişime karşı direnmektedir. Böylece bir tek-boyutlu düşünce ve davranış kalıbı doğmaktadır ki, bunda içerikleri nedeniyle yerleşik

söylem ve eylem evrenini aşan düşünce, özlem ve hedefler ya püskürtülmekte bu evrenin terimlerine indirgenmektedirler. Verili dizgenin ve onun nicel uzamının ussallığı tarafından yeniden tanımlanmaktadır.

İnsanlar giderek daha fazla bu teknolojilerin ürettiği tek boyutta düşünen ve yaşayan sürüler haline gelmektedir. Özellikle yeni enformasyon teknolojileri bir anlamda insanların kumandasını elinde tutmaktadır. İnsanlar özellikle kent yaşamı içinde bu araçlara patolojik boyutta bir bağlılık hissetmektedirler. Bu bağlılık, insanları uyurgezer bir biçimde dolaştırmakla beraber çok az kişi bu uyurgezerliğe karşı koyma cesaretini kendinde bulabilmektedir. Çünkü teknolojinin nimetlerinden vazgeçmek o kadar kolay değildir.

Ellul'un da belirttiği gibi bir yandan teknolojinin ilerlemesinden korkmaktayız; ama diğer yandan da insanoğlu teknikle ilgili son ümitlerini de kaybetme korkusundan dolayı teknolojiyi daha yakından incelemeyi reddetmektedir. Ve sonuçta teknoloji kontrolsüzlüğe doğru gitmektedir (316). Bu kontrolsüzlükte teknoloji karşısında kendini çıplak ve savunmasız bulan insan, bir tek mantıklı çıkış yolu olduğunu sezer; bu da teslim olup teknolojinin kendisine vaat ettiği şeylerden sonuna kadar istifade etmektir. Kişi ona muhalif bir kafa yapısına sahipse kendisini gerçekten yalnız bulma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır (Ellul, 2003: 321).

Ellul, teknolojinin insan üzerindeki etkisinden korkmanın gereksiz olduğuna inanmamamız gerektiğini savunur. Çünkü kişi sistemli bir şekilde Althusser'in ve Marcuse'nin de belirttiği şekilde bu ideolojik aygıtlarla zayıflatılmaktadır. Ayrıca teknolojinin etkileri konusunda insanın kendi başına karar

verebileceği tezine de karşı çıkmaktadır. O, tekniğin insani etkilerini tartışırken lehte veya aleyhte yargılar belirtmekten kaçınır ve önemli olanın insanoğlunun yapılmakta olan değişikliklerden çok, aşağı yukarı tamamlanmış olan teknik tecavüzün belirtilerini araştırması olduğunu belirtir (408–409).

Özetle, büyük veri yığınlarının işlenmesi ve veri bankaları ile sınıflama sistemlerinin oluşması, ağlar aracılığıyla her türlü bilgiye ulaşma ve iletişimin sağlanması, robotların seri üretime girişi, büroların 'otomatikleşmesi' hatta iletişim ağları sayesinde işin eve veya yolculuk edilen bir aracın içine taşınmasıyla birlikte zaman ve mekânın ortadan kalkması, süper bilgisayarların bütün bu ağır yükün altından kalkabilecek hız ve performansla erişmeleri ve görüntü işleme ve çoğaltmada yeni olanaklar sağlanması bu tek-

nolojinin kısa vadeli vaatleri arasında ilk akla gelenlerdir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu teknolojilerin hayatlarımıza getirdiği olanakların yanında mevcut olan sorunları daha da derinleştirdiği gibi yeni sorunları da hayatımıza katmaktadır. Bunu yaparken de bu teknolojilerin gündelik hayatın içine girme şekli, bu kolaylıkların ne amaçla hayata-

mıza sokulmaya çalışıldığı sorsundan bizleri uzaklaştırmakta ve topyekûn bir uyurgezerlik sendromu başlatmaktadır. Bu uyurgezerlik içinde toplum karşılaşılan sorunlarda çözümü sürekli olarak bu teknolojilerden beklemektedir. Bu teknolojiler bir yandan dijital ekonomiyi oluştururken bir yandan da Gates'in tanımıyla 'dijital yoldaşları' (410) üretmektedir. Bu dijital yoldaşlar her gün biraz daha fazla küçük elektronik cihazlarla donanan yaşamın içinde yer almaktadırlar. Bu teknolojiler sayesinde çok hızlı bir şekilde tüketilen sosyal ve iş yaşamı içinde bu teknolojilere gerçekten yakından bakma konusunda bir sorun bulunmaktadır.

Ayrıca bu teknolojiler, toplumsal yapı içindeki birçok kavramın içinin boşalmasına neden olmuşlardır. Bir yanda dünyanın hiç olmadığı kadar özgür bir ortama doğru gittiği düşüncesi yayılırken diğer yandan da bu teknolojilerden yararlanmanın bedeli kişisel hayatlara ait enformasyonların daha ulaşılabilir hale gelmesi olmuştur.. İnsanlar daha görünür kılınmıştır. Bu görünürlük ise beraberinde çok sıkça tartışılan mahremiyet sorununu getirmiştir. Bu soruna rağmen bireyler bu teknolojiye kullanırken bilinçli teknoloji şuurundan uzak kalmayı tercih etmişlerdir. Bunun sonucunda da bireyler için bu teknolojilerin vaatleri tehditlerini örtmüştür.

¹ Opto-elektronik: Dokunmaksızın bir cismi ışık (optik) yardımıyla algılama, sonra elektronik değerlendirme ve sinyale dönüştürmedir.

² ** Naisbitt 'Teknolojik Zehirlenme' belirtilerini aşağıdaki şekilde sımlar:

- İbadetten beslenmeye kadar her şeyde hızlı çözümler tercih etme,
- Teknolojiden aşırı korkma veya teknolojiye tapınma,
- Gerçeği ve sahteyi bulanık olarak görme,
- Şiddeti normal kabul etme,
- Teknolojiyi bir oyuncak gibi sevmeye,
- Hayatlarımızı mesafeli ve çılgın bir şekilde yaşamak, şeklindedir.

Bu belirtiler hakkındaki ayrıntılı bilgi için bakınız: (13.)

KAYNAKLAR

- Ahıska, M. (2002). Bilginin Araçsallaşması ve Gündelik Hayatın Bilgisi. *Bilgi Toplumuna Geçiş, Sorunsallar/Yorumlar/Eleştirel ve Tartışmalar*. İlhan Tekeli, Süleyman Çetin Özoğlu, Bahettin Akşit et al. Ankara: Tubitak Yayınları No:3.
- Altay, D. (2003). Küresel Köyün Medyatik Mimarı: Marshall McLuhan. *Kadife Karanlık*.(1-73). Nurdogan Rigel, Gül Baltuş et al. (Edited by). İstanbul: Su Yayınları.
- Althusser, L. (1991). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Yusuf Alp & Mahmut Özışık (Translated by). İstanbul: İletişim Yayınları. (Original Book Published in 1970).
- Atabek, Ü. (2001). *İletişim ve Teknoloji: Yeni Olanaklar-Yeni Sorunlar*. Ankara:
- Bell, D. (2001). İletişim Teknolojisi: Gidişat Daha İyiye mi Yoksa Daha Kötüye mi?. Uğur Dolgun (Edited by), *Sosyo-Ekonomik Perspektif*. (309-329). K. Ahmet Sevimli (Translated by). Bursa: Asa Yayıncılık.
- Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society the Information Age: Economy, Society and Culture*, Cambridge: Blackwell Publishers.
- Castells, M. (1998). Information Technology, Globalization and Social Development, *UNRD Development Paper*. May 25, 2004, http://www.uoc.edu/in3/hermeneia/sala_de_lectura/castells_information_technology.html.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür (Ağ Toplumunun Yükselişi)*. Ebru Kılınç (Translated by). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Original Book Published in 1996).
- Ellul, J. (2003). *Teknoloji Toplumu*. Musa Ceylan (Translated by). İstanbul: Bakış Yayınları. (Original Book Published in 1964).
- Ergur, A. (1998b). Nergis Harikalar Diyarında: Sanal Gerçekliğin İdeolojik Bağlamı. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 79, 138-162.
- Gandy Jr, O. H. (1989). The Surveillance Society: Information Technology and Bureaucratic Social Control. *Journal of Communication*, 39, 3, 61-76.
- Gates, B. (1999). *Düşünce Hızında Çalışmak*. Ali Cevat Akkoyunlu (Translated by). İstanbul: Doğan Kitapçılık. (Original Book Published in 1999).
- Headrick, D.R. (2002). *Enformasyon Çağı: Akıl ve Devrim Çağında Bilgi Teknolojileri, 1700-1850*. Zülal Kılınç (Translated by). İstanbul: Kitap Yayınevi. (Original Book Published in 2000).
- Kellner, D. (n.d.). "New Technologies and Alienation: Some Critical Reflections", January 2, 2004, <http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/newtechnologiestechnocities.pdf>.

-
- Kellner, D.(n.d.). "New Technologies, TechnoCities, and the Prospects for Democratization", January 2, 2004, <http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/technologyalienation.pdf>.
- Lyon, D. (2004). Ağ, Benlik ve Gelecek. Mustafa Armağan (Edited by), *Küresel Kuşatma Karşısında İnsan*. (87-107). Şehabettin Yalçın (Translated by). İstanbul:Ufuk Kitapları.
- Marcuse, H. (1986). *Tek-Boyutlu İnsan*. Aziz Yardımlı (Translated by). İstanbul:İdea Yayınları. (Original Book Published in 1964).
- Martin, B. (1998). Technology in Different Worlds. *Bulletin of Science, Technology and Society*, 18, 5, 333-339.
- Marx, G.T. (1996). Privacy and Technology. October 10, 2004, <http://www.web.mit.edu/gtmarx/www/privantt.html>.
- Mattelart, A. (2004). *Bilgi Toplumunun Tarihi*. Halime Yücel Altınel (Translated by). İstanbul: İletişim Yayınları. (Original Book Published in 2001).
- McLuhan, M. & Powers, B. R. (2001). *Global Köy*. Bahar Öcal Düzgören (Translated by). İstanbul: Scala Yayıncılık. (Original Book Published in 1989).
- Naisbitt, J. (2004). *İnsan ve Teknoloji*. Orkunt Ayaz & Huban Yıldırım (Translated by). İstanbul: Global Yayın. (Original Book Published in 1999).
- Postman, N. (2006). *Teknopoli:Yeni Dünya Düzeni*. Mustafa Emre Yılmaz (Translated by). İstanbul:Paradigma Yayıncılık. (Original Book Published in 1993).
- Robins, K. (1999). *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*. Nurçay Türkoğlu (Translated by). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Original Book Published in 1996).
- Sartori, G. (2004). *Görmenin İktidarı, (Homo Videns) Gören İnsan*. Gül Baltuş & Bahar Ulukan (Translated by). İstanbul: Karakutu Yayınları. (Original Book Published in 1997).
- Toffler, A. (1981). *Üçüncü Dalga*. Ali Seden (Translated by). İstanbul: Altın Kitaplar. (Original Book Published in 1980).
- Williams, R. (2003). *Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim*. Ahmet Ulvi Türkbağ (Translated by). Ankara: Dost Kitapevi. (Original Book Published in 1990).
- Winner, L. (2004). Technologies as Forms Life. David M. Kaplan & Rowman Littlefield (Edited by), *Readings in the Philosophy of Technology*. (103–114). USA.